

УДК 930.2 : 94 (477) «1918–1920»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2024.2.264>

*Владислав Пархоменко**

ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УНР У СПОГАДАХ М.М. ГАЛАГАНА

Анотація: *Стаття присвячена аналізу спогадів Миколи Галагана в якості джерела з історії дипломатичної місії УНР в Румунії та Угорщині у 1918–1920 рр. Увага звертається на особистісний контекст формування мемуарних свідчень, з'ясовується ступінь їх об'єктивності, важливість наведеного фактичного матеріалу, корисність цієї інформації для відображення державотворчих процесів доби Української революції.*

Наголошено, що активне залучення спогадів сприятиме формуванню доволі об'єктивної картини перебігу історичних подій, активізуватиме вивчення державотворчих процесів початку ХХ ст. вітчизняною історіографією.

Ключові слова: *Микола Галаган, мемуари, дипломатична місія, державотворення, УНР, Румунія, Угорщина, Українська революція 1917–1921 рр.*

Важливою віхою державотворчих процесів в Україні стали події Української національної революції 1917–1921 рр. Складовою державницьких інститутів було налагодження та функціонування дипломатичних представництв і місій у ті буремні роки. Із здобуттям Україною незалежності, вітчизняними науковцями активізується дослідження діяльності зовнішньополітичних відомств УНР, Гетьманату, ЗУНР. Серед істориків, що висвітлювали цю проблему, відзначимо Д.В. Веденєєва та Д.В. Будкова¹, В.В. Соловійову², Я.В. Попенку³, І.Б. Дацківа⁴. Важливе місце серед джерельної бази даної проблеми посідають мемуарні свідчення безпосередніх учасників дипломатичних представництв українських урядів, зокрема вітчизняного політика, військового та дипломата Миколи Михайловича Галагана.

Мета статті: проаналізувати мемуарні свідчення М. Галагана в якості джерела з історії становлення та діяльності дипломатичної служби УНР у 1918–1920 рр.

Свої змістовні та цікаві спогади з доби визвольних змагань М. Галаган, якому впродовж революційних подій довелося представляти УНР в Румунії й Угорщині, оприлюднив у 1930 р. у Львові. У четвертій частині його спогадів змальовано виразну

* *Пархоменко Владислав Анатолійович* – доктор історичних наук, доцент кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0911-2941>; e-mail: vlad10031974@gmail.com

¹ *Веденєєв Д.В., Будков Д.В.* Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби Української держави 1917–1923 роки. Київ: К.І.С., 2006. 312 с.

² *Соловійова В.В.* Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр. Київ–Донецьк, 2006. 394 с.

³ *Попенко Я.В.* Дипломатичні взаємини Української Народної Республіки з країнами Антанти за доби Директорії (листопад 1918–1921 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2006. 292 арк.

⁴ *Дацків І.Б.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр. Тернопіль: Астон, 2009. 520 с.

картину становлення української дипломатичної служби тієї доби⁵. У листопаді 1928 р., працюючи над мемуарами у Празі, і визнаючи, що його спомини «неминуче мусять містити в собі чимало елементу суб'єктивізму», М. Галаган сподівався, «що й мої спомини колись перечитає з інтересом чи і, може, з користю для себе хтось із тих майбутніх дослідників, які працюватимуть над вивченням сучасної нам доби української історії»⁶.

Разом із тим слід зауважити, що перша публікація споминів М. Галагана зазнала цензурного втручання. В останній, четвертій частині мемуарів, серед іншого автор згадував, що у червні 1920 р. він, посол УНР в Угорщині, дійшов висновку, що з тодішнім урядом УНР (після підписання Варшавської угоди С. Петлюри – Ю. Пілсудського) йому вже не по дорозі. Відтак власноручно адресує лист-заяву про демісію міністрові закордонних справ А. Ніковському. Цей документ друком не вміщено з наступною редакційною приміткою видавництва «Червона Калина»: «В листі тому пояснює автор Споминів своє негативне становище відносно Варшавського Договору та свої міркування на майбутнє, які в дійсності в короткому часі сповнилися. Цей дуже цікавий для історії лист, який виявляє, крім дипломатичного хисту, ще й небуденний талан автора передбачувати майбутні події, пропускаємо, на жаль, і то в цілості з огляду на цензуру. (Ред.)»⁷.

У 2005 р. у мемуарній серії київського видавництва «Темпора» передруковано мемуари М. Галагана «З моїх споминів»⁸. Як додаток опубліковано документальні матеріали слідчої справи М. Галагана (1945-1946 рр.) та його офіційне листування з лідерами УНР як голови української дипломатичної місії в Угорщині. Матеріали супроводжувалися відповідними академічними коментарями та ґрунтовним біографічним нарисом про самого автора мемуарів. Зусиллями укладачів у цьому виданні споминів вдалося заповнити й вищезгадану цензурну лакуну. Зокрема, тут, як документальний додаток, подано «Відкритий лист М. Галагана з приводу річниці укладення Варшавської угоди», датований 27 березня 1933 р. Документ розпочинався так: «Договір, що його заключено 21 квітня 1920 р. між українцями і поляками, буде ще, мабуть, довгий час предметом інтересу й оцінки в українській історичній і публіцистичній літературі. Свій погляд на цей договір та його оцінку зі становища українських інтересів я зробив ще в 1920 р. Не міг я обминути цього питання, також пишучи свої спомини... Однак видавництво «Червона Калина» у Львові текст моєї заяви у споминах не надрукувало... Мої спомини друкувались рівно десять років пізніше, як був заключний той договір. Але ще й тоді це питання, очевидно, стояло настільки актуально – неприємно для поляків, що польська цензура не допустила друкування історичного матеріалу, який стосувався договору. Тому думаю, що не буде зайвим опублікувати, як не в споминах, то в українських періодичних виданнях текст мого листа про демісію з 30-го червня 1920-го року...»⁹. І далі подавався повний текст звернення М. Галагана до А. Ніковського.

Народився Микола Галаган у 1882 р. в Чернігівській губернії. Закінчив природничий факультет Київського університету, був членом Української соціал-демократичної

⁵ Галаган М. З моїх споминів. Львів: Червона Калина, 1930. Ч. 4: Дипломатична місія в Румунії. Гетьманщина й повалення Гетьмана. Директорія. Дипломатична місія на Угорщині. 298 с.

⁶ Галаган М. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.) / Передм.: Т. Осташко, В. Соловійова. Київ: Темпора, 2005. С. 47.

⁷ Галаган М. З моїх споминів. Львів: Червона Калина, 1930. Ч. 4. С. 291.

⁸ Галаган М. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.)... 656 с.

⁹ Ibid. С. 534-537.

«Спілки». 3 червня 1917 р. – прапорщик Першого українського полку імені Б. Хмельницького. Початок своєї дипломатичної діяльності М. Галаган визначає квітнем 1918 р., саме тоді, після наполегливих умовлянь М. Грушевського, він погодився в якості дипломатичного представника УНР в Румунії виїхати до Ясс. Напередодні поїздки М. Галаган спілкувався з міністром іноземних справ УНР М. Любинським і головою уряду В. Голубовичем стосовно того, як поводити українській стороні щодо угоди між Сфатул Церієм і Румунією про приєднання до останньої Бессарабії, в якій проживало чимало українців у південних повітах. Проте представники уряду не змогли чітко сформулювати свої директиви, єдине на що вони спрямовували М. Галагана: боротися за «справедливий кордон» між УНР і Румунією¹⁰.

5 квітня 1918 р. українська дипломатична місія у складі М. Галагана, О. Клора та А. Галіпа виїхала з Києва до Ясс. У Кишиневі, під час зупинки, М. Галагану вдалося поспілкуватися із керівником Української військової ради. Її очолював прапорщик, прізвище якого він не називає. Ця рада фактично являла собою українське представництво у місті, і всіляко намагалася зберегти військове майно колишнього Румунського фронту часів Великої війни. Але румуни, як вказував мемуарист, нахабно брали під свій контроль численні склади, майстерні, гаражі. Галаган пообіцяв раді порушити про це питання перед румунським урядом. Звернувши увагу і на настрої мешканців міста. Переважна більшість їх не сприймало перехід до складу Румунії та негативно ставилася до Сфатул Церію. Проте, іншу позицію зайняла частина колишніх офіцерів російської імператорської армії. Їх виявилось чимало на вулицях Кишинева, проте до Української військової ради вони ставилися вороже, а частина з них вже перейшла до лав румунської армії, і навіть змінила свої прізвища з «-ов» на «-еску». Отже, ідея української державності для цих старшин, була неприйнятною, і румунська влада виявилася їм ближчою¹¹.

Довелося М. Галагану зустрітися із представниками російської та єврейської громадськості. Усі вони у приватних бесідах виступали проти приєднання до Румунії та просили, щоб дипломати всіляко виступали за включення Бессарабії до України. Однак, зазначив мемуарист, настрої їх були дуже показові – у майбутньому вони мріяли про небільшовицьку «єдину» Росію, в якій федеративною частиною була б і Україна.

Нарешті М. Галаган зустрівся з очільником Сфатул Церія Й. Інкулецом. Той чітко заявив, що молдавани та румуни становлять національну єдність. У свій час Російська імперія відірвала Бессарабію від Румунії, відповідно зараз відновлено історичну справедливість. А національним меншинам краю, зокрема українцям, було обіцяно забезпечити культурно-національний розвиток. Мемуарист відзначив, що можна сприймати чи не сприймати позицію Інкулеца, проте «загальноросійської ідеології» тут він вже не почув, а побачив відстоювання політиком інтересів лише свого народу¹².

Автомобілем місія з Кишинева прибула до Ясс. Тут відбулася зустріч із українським військовим комісаром колишнього Румунського фронту К. Чеботаренком. Він також поскаржився на дії румун і представників російського вищого офіцерства, які були зовсім не проти, щоб військове майно не потрапило до України, а дісталось румунській стороні.

¹⁰ Ibid. С. 356.

¹¹ Ibid. С. 361.

¹² Ibid. С. 365.

Проте, після відновлення в Росії небільшовицької влади, Румунія, на їх думку, повинна була б за це потім «щедро» розрахуватися із російським урядом.

Перед М. Галаганом поставлено низку завдань: провести переговори щодо визнання румунським урядом УНР; вирішити питання про повернення Україні військового майна колишнього Румунського фронту; протестувати проти насильницького приєднання Бухарестом Бессарабії, в якій проживало чимало українців (Аккерманський та Ізмаїльський повіти). Щодо останнього питання, то під час зустрічі з Галаганом прем'єр-міністр Румунії А. Маргіломан заявив, що й у деяких районах Херсонщини румуни чи молдовани теж становлять більшість населення, але ці території належать УНР¹³. Компромісу досягти не вдалося і дипломатична місія М. Галагана завершилася нічим. Як він сам відзначив у спогадах, при тій «українській дійсності» важко було сподіватися на якісь успіхи¹⁴.

Галаган виїхав у Київ для офіційного звітування перед урядом УНР, але в дорозі він дізнався про гетьманський переворот. Як соціал-демократ, мемуарист підпорядкувався партійній дисципліні та відмовився від своєї дипломатичної посади за Гетьманату. Якщо вірити мемуаристу, у розмові з новим міністром закордонних справ Д. Дорошенком він відверто заявив, що з політичних міркувань не бажає співпрацювати у гетьманському уряді¹⁵. Цю версію у спогадах підтверджує і сам Д. Дорошенко, відзначивши, що на його пропозицію продовжити виконання дипломатичних доручень М. Левицький і М. Галаган, як соціалісти, відмовились¹⁶. До зовнішньополітичної діяльності він повернувся вже за часів Директорії.

Примітно, що як колишній військовий М. Галаган залучався ЦК своєї партії до спроб організації повстання в Києві у ніч з 22 на 23 листопада 1918 р., проти Гетьманату. Його включено до складу Революційного комітету (очолив В. Чехівський), що планував збройний виступ. Безпосередньо підготовкою повстання керував полковник Ю. Капкан (у 1917-му році командир Першого українського полку імені Б. Хмельницького). За даними мемуариста, полковник пообіцяв надати комітету два вагони зброї та заручитися підтримкою бронедивізіону. Однак, у день повстання Капкан кудись зник, зброю ніхто комітету не передав, бронеавтомобілі теж не з'явилися. Всю провину за це М. Галаган покладає на Капкана, характеризуючи його як людину схильну лише до фанфаронства й авантюриництва¹⁷.

Після здобуття влади Директорія УНР намагається відновити дипломатичні стосунки з країнами, що постали на уламках Австро-Угорщини. На початку січня 1919 р. міністр закордонних справ УНР В. Чехівський призначив М. Галагана головою дипломатичної місії у Будапешті. У складі місії деякий час працював відомий поет Олександр Кандиба (Олександр Олесь). 26 січня делегація покинула Київ, мемуарист відзначив, що вокзал був занадто переповнений від'їжджаючими, адже усі очікували наближення наступаючих більшовиків.

Перед українською дипломатією в Угорщині було два нерозв'язаних питання: проблема територіальної приналежності Закарпатської України та повернення українських військовополонених колишньої російської армії з угорського полону.

¹³ Ibid. С. 369.

¹⁴ Ibid. С. 371

¹⁵ Ibid. С. 377.

¹⁶ *Дорошенко Д.І.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.). Київ: Темпора, 2007. С. 263.

¹⁷ *Галаган М.* З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.)... С. 388–391.

10 лютого українські представники прибули до Будапешту. У складі місії, після проголошення Акту Соборності, працював і представник ЗО УНР Я. Біберович. Галаган відзначив, що було край необхідним аби за кордоном не склалося враження, що діють окремо дві місії – УНР і ЗУНР. Біберович одержав статус радника місії, проте, як зазначив мемуарист, продовжував виконувати різні доручення уряду ЗО УНР, часто не інформуючи про їх зміст голову місії.

22 лютого 1919 р. М. Галагана прийняв президент Угорської республіки М. Карої. Зустріч виявила різні погляди щодо бачення проблеми навколо Закарпаття. Український дипломат переконував, що цей регіон – українська етнічна територія. Президент навпаки доводив, що Угорщина має всі історичні права на ці землі¹⁸. Через деякий час Галаган зустрівся вже з міністром по справах «Руської Країни» (Закарпаття) – О. Сабо. Розмова виявилася більш відвертою ніж із президентом, але й тут порозумітися не вдалося. Сабо заявив, що закарпатські українці це «окремий народ», який без Угорщини економічно існувати не зможе, але йому буде гарантована урядом автономія¹⁹.

Проте, позитивно оцінив мемуарист діяльність в Будапешті окремої української військово-санітарної місії на чолі з полковником В. Сікевичем (перед цим військовий аташе УНР в Австрії), яка опікувалася поверненням із угорського полону українців колишньої царської армії. Через Угорщину налагоджено транспортування полонених на батьківщину із численних таборів Німеччини та Австрії.

У березні 1919 р. владу в Угорщині захопили ліворадикальні сили, і на мапі Європи з'явилася Угорська радянська республіка. У ніч з 23 на 24 березня, М. Галаган як представник «буржуазної УНР» зазнав обшуку, в нього революційним загоном вилучено 600 тисяч крон, що належали дипломатичній місії²⁰. Незабаром новий радянський уряд кошти йому повернув, але лише 400 тисяч крон. Решта, як припустив мемуарист, встигла потрапити до пробільшовицького відділення «Російського червоного хреста», що діяв у Будапешті.

М. Галаган відвідав комісара закордонних справ, комуніста Б. Куна, проте той дав зрозуміти, що у зовнішній діяльності червона Угорщина буде орієнтуватися на більшовицьку Росію. Однак, Галаган вирішив скористатися новою політичною ситуацією, щоб спробувати припинити наступ більшовиків проти УНР. Він запропонував Б. Куну звернутися до Москви із посередництвом, щоб укласти мир між УНР і більшовиками. Адже, мовляв, за ці місяці поки радянські війська воюють проти УНР, країни Антанти встигнуть організувати інтервенцію та задушити «другу у світі радянську республіку». А завдяки укладанню миру, через територію УНР Угорщина зможе забезпечити стабільний зв'язок із червоною Росією²¹. Для переговорів із Б. Куном, із Відня до Будапешту, викликаний В. Винниченко, який після того як залишив головування у Директорії, перебував в еміграції, у столиці Австрії.

Українські дипломати підготували проект договору, за яким Україна проголошувалася самостійною радянською республікою у межах українських етнічних територій, включно із Кубанню та Холмщиною. У складі її уряду – всі партії соціалістичного

¹⁸ Ibid. С. 425.

¹⁹ Ibid. С. 429.

²⁰ Ibid. С. 438.

²¹ Ibid. С. 443-444.

спрямування. Усі радянські республіки укладають між собою рівноправний військово-політичний союз проти контрреволюційних сил. Будапешт передав цей проект Москві. Через декілька тижнів від голови Раднаркому УСРР Х. Раковського надійшла відповідь, в якій він відкидав будь-яку співпрацю з «дрібнобуржуазною» Директорією.

За свідченням М. Галагана, ця відмова розчарувала деяких угорських комуністів, адже вони вважали умови майбутньої угоди цілком справедливими та перспективними. Як відзначив мемуарист, таким «епілогом», завершилася ідея «потрійного» союзу радянських республік: російської, угорської та української. Посилаючись на працю В. Винниченка, який писав, що в цю ідею союзу він із самого початку не вірив, і що більшовики не за які «мадьярські сльози» не пішли б на цю угоду²²; Галаган полемізуючи, вказує, що тоді від Винниченка він подібних висловлювань ніколи не чув²³.

Переговори української сторони з урядом комуністичної Угорщини викликали невдоволення з боку країн Антанти, що не сприяло авторитету УНР на міжнародній арені. Незабаром, Угорська радянська республіка припинила своє існування. У серпні до Будапешту увійшли румунські війська.

Умови для роботи дипломатичної місії виявилися вкрай несприятливими: за півроку змінилося в Угорщині декілька урядів; Директорія не надсилала відповідної інформації та директив про внутрішні події в УНР, і як визнавав мемуарист, про події в Україні іноді доводилося дізнаватися із зарубіжної преси. Крім цього, відбувся розкол у дипломатичному представництві – в листі до Міністерства закордонних справ УНР, Галаган повідомляв, що представник ЗО УНР Біберович одержав від свого уряду повноваження діяти окремо від дипломатичної місії УНР і представляти інтереси Галичини у Будапешті самостійно. На думку автора спогадів, йому було незрозумілим «на яких підставах має існувати таке подвійне представництво унітарної ніби держави, яке з мого погляду являється не корисним для державно-національного відродження»²⁴.

УНР, після втрати Києва 31 серпня 1919 р., зазнала відкритих бойових дій вже з боку білогвардійської Добровольчої армії генерала А. Денікіна. У зв'язку із цим, голова дипломатичної місії УНР в Угорщині звернувся до Ради послів Антанти у Парижі, з вимогою примусити Денікіна вивести війська із України та забезпечити право УНР на вільне, демократичне існування. Проте, як зазначив сам автор спогадів, його меморандум, мабуть лише збагатив архів якогось французького міністерства²⁵. Адже в тих умовах Антанта всіляко підтримувала Добровольчу армію, вважаючи її тією силою, що успішно подолає більшовизм.

На початку 1920 р. в Угорщині «управителем» держави став адмірал М. Хорті. Матеріальне становище української місії погіршується. Уряд УНР через брак коштів обмежує її фінансування. У листі до члена Директорії О. Макаренка від 19 березня 1920 р. М. Галаган порушує питання про доцільність існування місії, яка не отримує фінансування²⁶.

²² Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції, марець 1917 р. – грудень 1919 р. Київ-Відень, 1920. Ч. 3. С. 323.

²³ Галаган М. З моїх спогадів (1880-ті – 1920 р.)... С. 447.

²⁴ Ibid. С. 514.

²⁵ Ibid. С. 468.

²⁶ Ibid. С. 532.

Навесні 1920 р. Галаган приймає рішення залишити дипломатичну діяльність. На це його підштовхнуло укладання Варшавської угоди (квітень 1920 р.) між Польщею та УНР. У спогадах М. Галаган згадував, що після підписання Варшавської угоди між С. Петлюрою та Ю. Пілсудським, він дійшов висновку, що його співпраця з урядом УНР вже не має сенсу.

Галаган вказував, що про угоду він дізнався перебуваючи у Будапешті, однак оскільки вона мала таємний зміст, дипломатичний корпус УНР з нею не ознайомили. Українські дипломати з'їхалися у травні до Відня. Там, довідавшись про зміст угоди, мемуарист оцінив її вкрай негативно, вважаючи, що Польща за надання військової допомоги вимагатиме територіальних та економічних пріоритетів від УНР, а українське військо перейде під польський контроль²⁷.

14 червня 1920 р. М. Галаган прибув до Жмеринки на нараду з Головним отаманом Армії УНР С. Петлюрою, це була їх остання зустріч. Відвертої розмови з приводу перспективних відносин між УНР і Польщею так і не відбулося²⁸. Як наслідок, 30 червня Галаган у своєму листі міністрові закордонних справ А. Ніковському визначив свої побоювання щодо цього союзу, і просив про свою відставку. На думку М. Галагана, Польща у разі необхідності завжди зможе домовитися з радянською Москвою за рахунок українських земель. Відповідно, армія УНР у цій ситуації перетвориться на інтерновану в польських таборах. Галаган наголошував, що не можна також йти на територіальні поступки Варшаві, віддаючи їй Галичину, бо «сини галицької частини українського народу перші пролили кров за ідею Соборної України»²⁹. Побоювання автора спогадів стали дещо пророчими, адже у березні 1921 р. Ризька мирна угода між Варшавою та Москвою підтвердила його песимістичні очікування. У вересні 1920 р. М. Галаган відійшов від дипломатичної служби УНР, розпочавши нове вже еміграційне життя.

Отже, проведенне дослідження демонструє важливість вивчення мемуарної спадщини доби визвольних змагань 1917-1921 рр. Мемуарні свідчення М. Галагана є важливим інформаційним джерелом з історії становлення дипломатичної служби УНР. Як уважний спостерігач, він залишив чимало цікавих фактів щодо дипломатичних зустрічей, власних оцінок політичних діячів, які не потрапили до офіційних документів, і відповідно, саме вони створюють те додаткове тло, яке допомагає краще зрозуміти міжнародну ситуацію в якій опинилася молода Українська держава у ті буремні роки.

Vladyslav Parkhomenko

Diplomatic Activity of the UPR in the Memoirs of M.M. Galagan

Abstract: The article is devoted to the analysis of the memoirs of M. Galagan as a source on the history of the diplomatic mission of the UPR in Romania and Hungary in 1918-1920. Attention is drawn to the personal context of the formation of memoirs, the degree of their objectivity, the importance of the material of this information for reflecting the

²⁷ Ibid. С. 487.

²⁸ Ibid. С. 497-498.

²⁹ Ibid. С. 536.

processes of statehood in the era of the Ukrainian Revolution are clarified.

In particular, on the basis of memoirs, the formation of the UPR diplomatic service at the beginning of 1918 in Romania, territorial disputes between Kyiv and Bucharest that arose over the ownership of that part of Bessarabia, where the Ukrainian population was the majority, were analyzed.

It is covered how the activities of the UPR diplomatic mission in Hungary during 1919 - early 1920 are revealed in M. Galagan's memoirs. The author of the memoirs shows the diplomatic disputes around Transcarpathian Ukraine; an unsuccessful proposal to form a union of three Soviet republics: Hungary, Russia and Ukraine during the period of the communist government in Budapest in the summer of 1919; negative reaction to the conclusion of the Warsaw Agreement of 1920 between the UPR and Poland

It is noted that the active involvement of memories will contribute to the formation of a fairly objective picture of the course of historical events and will intensify the study of the processes of creating statehood in the early 20 century in modern historical science.

Keywords: Mykola Galagan memoirs, diplomatic mission, UPR (Ukrainian People Republic), Romania, Hungary, Ukrainian Revolution of 1917-1921